

автори переслідували зовсім інші цілі. Таким чином, при вивченні особливостей вищезазначених моделей, можна зробити висновок, що всі вони мають загальні суттєві недоліки, що ускладнюють вимірювання в їх межах прояву негативних наслідків змін діяльності підприємства післяінвестиційного періоду, а саме:

- складність, що стосується отримання вхідної інформації, її обробки з використанням серйозного математичного апарату та інтерпретації отриманих результатів;
- труднощі з вимірюванням прояву негативних наслідків змін діяльності підприємства у режимі реального часу;
- необхідність високої кваліфікації розробників моделей та їх користувачів;
- неможливість вимірювання саме негативних наслідків змін діяльності підприємства післяінвестиційного періоду за масштабом та глибиною прояву.

Джерела та література:

1. Горелова Г. В. О когнитивном моделировании устойчивого развития социально-экономических систем / Г. В. Горелова, Е. Н. Захарова, Л. А. Гинис // Когнитивный анализ и моделирование устойчивого развития социально-экономических систем. – Ростов н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 2005. – 288 с.
2. Лепа Р. Н. Механизм выявления проблемных ситуаций на промышленном предприятии / Р. Н. Лепа // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії. – 2006. – № 2 (4). – С. 241-244.
3. Лепа Р. М. Моделі ситуаційного механізму прийняття управлінських рішень : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.11 "Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці" / Р. М. Лепа. – Донецьк, 2007. – 36 с.
4. Попков В. В. Моделирование устойчивых состояний экономики на основе сетевой модели / В. В. Попков, А. Н. Батурич // Эволюция и устойчивое развитие социально-экономических систем : материалы VIII Всерос. интернет-конф. по проблемам эконофизики, эволюционной экономики и устойчивого развития (12-25 нояб., 2007 г.). – Екатеринбург, 2008. – С. 4-31.
5. Пушкарь А. И. Модели управления развития производственно-экономических систем : монография / А. И. Пушкарь. – Харьков : ХГЭУ, 1997. – 268 с.
6. Пушкарь А. И. Моделирование процессов материально-технического обеспечения продуктового развития предприятия / А. И. Пушкарь, А. С. Евсеев // Економічна кібернетика. – 2002. – № 5-6. – С. 9-22.
7. Титов П. М. К вопросу формирования голографической модели эволюции социально-экономической системы / П. М. Титов // Эволюция и устойчивое развитие социально-экономических систем : материалы VIII Всерос. интернет-конф. по проблемам эконофизики, эволюционной экономики и устойчивого развития (12-25 нояб., 2007 г.). – Екатеринбург, 2008. – С. 32-42.
8. Воронков Д. К. Розвиток підприємства : управління змінами та інновації : монографія / Д. К. Воронков, Ю. С. Погорелов. – Харків : АдвА™, 2009. – 436 с.

Скоробогатова В.В.

УДК 657

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ СКЛАДОВИХ ЗМІШАНИХ АКТИВІВ

Постановка проблеми. До змішаних активів відносяться активи, які в залежності від економічної сутності господарської операції можуть бути як монетарними, так і немонетарними. Фінансові інвестиції, дебіторська заборгованість та векселі не мають явно вираженої грошової форми. Основною проблемою нормативного регулювання бухгалтерського обліку складових змішаних активів є відсутність нормативних активів, які регулюють їх облікове відображення, оскільки П(С)БО 21 поширюється лише на ті змішані активи, які виражені в іноземній валюті. Для забезпечення належного рівня нормативного регулювання бухгалтерського обліку змішаних активів необхідним є розробка законодавчої бази в частині оцінки та облікового відображення складових змішаних активів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемні питання нормативно-правового регулювання дебіторської заборгованості висвітлено в працях таких вчених як: С.Л. Береза, І.О. Власова, А.М. Карбовник, І.П. Курочкіна, О.В. Лиса, Н.О. Максименцева, С.Г. Михалевич, О.В. Руденко, К.С. Сурніна, М.М. Уткіна, Л.В. Черненко, В.О. Юрускул та інших. Нормативне регулювання вексельних операцій виступало об'єктом дослідження Н.Й. Галушки, С.О. Гуткувича, А.В. Демківського, М.Д. Корінька, С.З. Мошинського, А.С. Смелянова, С.М. Грудницької. Бухгалтерський облік фінансових інвестицій ускладнюється через неузгодженості в нормативно-правовому полі, що регулює інвестиційну діяльність. Саме на таких проблемах звертають увагу такі вчені як, Я.В. Голубка, О.О. Гончаренко, З.В. Задорожний, А.Г. Коваленко, Я.Д. Крупка, О.М. Матрос, К.В. Шиманська. Проте залишаються невирішені проблемні аспекти, що регулюють порядок відображення складових змішаних активів у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності суб'єкта господарювання.

Метою проведеного дослідження є проведення систематизації та аналізу нормативно-правових актів, що регулюють бухгалтерський облік складових змішаних активів.

Виклад основного матеріалу. Система правового регулювання бухгалтерського обліку змішаних активів здійснюється міжнародними, державними та місцевими органами влади на певних ієрархічних рівнях відносно яких будемо характеризувати кожен з складових змішаних активів (рис. 1.).

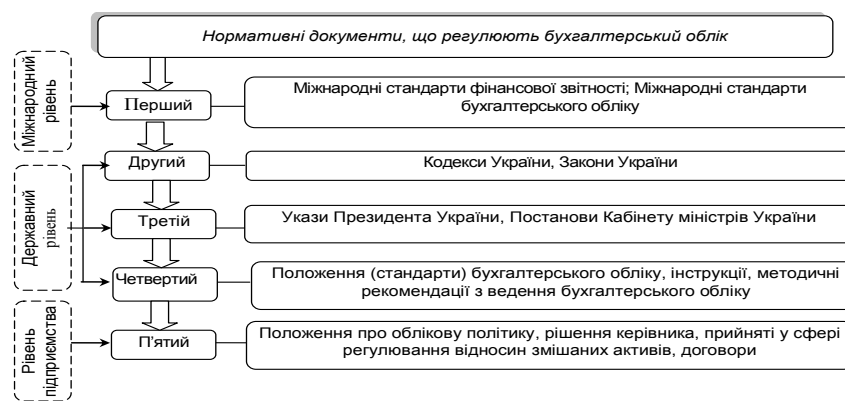

Рис. 1. Рівні нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку.

Порядок відображення монетарних і немонетарних статей в бухгалтерському обліку та звітності визначено в МСБО 21 “Вплив змін валютних курсів” [11]. Проте в міжнародному стандарті не конкретизовано склад змішаних активів і порядок їх оцінки. Відповідно до МСБО 29 “Фінансова звітність в умовах гіперінфляції” [12] монетарні статті не перераховуються, оскільки вони вже виражені в одиниці виміру на кінець звітного періоду, а щодо немонетарних – відображаються за сумами, що діють на кінець звітного періоду, такі як чиста вартість реалізації та справедлива вартість. Тому вони не перераховуються.

Таким чином, в МСФЗ 21 та МСФЗ 29 не передбачено виокремлення змішаних активів, що призводить до того, що не регулюються питання оцінки та облікового відображення таких активів у звітності суб’єктів господарювання.

Аналогічна ситуацію з національними стандартами бухгалтерського обліку, оскільки вони побудовані на основі міжнародних. П(С)БО 21 “Вплив змін валютних курсів” [30] регламентує визначення монетарних та немонетарних статей в бухгалтерському обліку, а також визначення курсових різниць за монетарними активами в іноземній на звітну дату та на дату проведення розрахунків. Проте в Україні відсутній перелік статей, за якими проводиться перерахунок. У зв’язку з цим та поділом активів на монетарні та немонетарні та змішані необхідно навести перелік цих статей в П(С)БО 21.

Порядок коригування фінансової звітності у зв’язку з інфляційними процесами регламентується П(С)БО 22 “Вплив інфляції” [29]. Тобто монетарні активи, які згідно з угодою між підприємством та іншою стороною підлягають індексації (депозити, облігації тощо), відображаються в балансі в сумі, передбаченій угодою. Показники інших монетарних статей не коригуються. Складові змішаних активів не коригуються на індекс інфляції.

Отже, національні стандарти бухгалтерського обліку можуть застосовуватися лише до складових змішаних активів, що виражені в іноземній валюті. Проте оцінка та облікове відображення складових змішаних активів, які виражені в національній валюті не регламентується на законодавчому рівні.

Розглянемо особливості нормативно-правового регулювання складових змішаних активів, зокрема фінансових інвестицій за рівнями.

Першим рівнем є міжнародні стандарти, зокрема, МСБО 27 “Консолідовані та окремі фінансові звіти” [13], МСБО 28 “Інвестиції в асоційовані підприємства” [14], МСБО 31 “Частки у спільних підприємствах” [15], МСБО 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” [16] та МСБО 25 “Облік інвестицій” [17]. Окрім вищезазначених МСБО, у серпні 2005 р. Рада з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку затвердила МСФЗ 7 “Фінансові інструменти: розкриття інформації” [18], який набув чинності з 1 січня 2007 р. МСФЗ 7 замінює МСБО 32 “Фінансові інструменти: визнання та подання” у частині, яка стосується розкриття інформації у фінансовій звітності, а також повністю замістить МСБО 30 “Розкриття інформації у фінансових звітах банків та подібних фінансових установ”.

При проведенні порівняння МСФЗ (IFRS) 9 “Фінансові інструменти” [19], МСФЗ (IFRS) 7 “Фінансові інструменти: розкриття інформації” [18] та МСБО (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання і оцінка” [20] виявлено незначні відмінності. Зокрема, вбудовані виробничі інструменти згідно із МСФЗ 9 та МСФЗ 7 можуть бути відокремлені від основного договору, а згідно із МСБО 39 виробничі фінансові інструменти, вбудовані в фінансовий актив, не повинні враховуватись окремо від такого фінансового активу. Крім того, згідно з МСФЗ 9 та МСФЗ 7 пайові інструменти повинні оцінюватися в звіті про фінансовий стан за справедливою вартістю, а прибутки та збитки від змін справедливої вартості визнаються в звіті про прибутки та збитки, тоді як МСБО 39 не визначає оцінку, а лише встановлює перелік статей, які можна вважати пайовими інструментами. Щодо інших питань суперечності та відмінності відсутні, так, зокрема, щодо первісної та наступної оцінки фінансових активів, припинення визнання фінансових активів, щодо оцінки боргових інструментів, проте, слід відмітити, що в МСБО 39 відсутнє поняття “бізнес-моделі”.

Для різних країн сила впливу та авторитет комітету міжнародних стандартів неоднаковий. Так, у ряді країн бухгалтерські стандарти комітету МСФЗ зяті за основу побудови національних систем обліку цілком або з незначними змінами. У Франції, наприклад, при складанні консолідованих рахунків національні та транснаціональні компанії мають право допускати відхилення від національного Комерційного кодексу і керуватися міжнародними принципами обліку. В Італії законодавство про регулювання фондових бірж вимагає, щоб підприємства, що зареєстровані на біржі й приймають участь у лістингу (в котируваннях

акцій), застосовували міжнародні стандарти для відображення операцій, не передбачених італійським законодавством.

Вплив МСБО на бухгалтерські системи розвинених капіталістичних країн значно менший. Головним чином це пов'язано з тим, що в більшості індустріально розвинених країн склалися свої усталені принципи та традиції бухгалтерського обліку, що задовольняють специфічні вимоги національних ринкових моделей. Так, у країнах Західної Європи і Японії основні фінансові потоки та інвестування економіки здійснюються через банківські структури, а не через фондові біржі. Тому пріоритетним напрямом як законодавчого, так і власне бухгалтерського регулювання є захист інтересів кредиторів, а не задоволення інформаційних потреб акціонерів.

Найвищими нормативними документами державного рівня, які регламентують здійснення фінансових інвестицій є Господарський та Податковий кодекси. Так, в ст. 390 ГКУ [3] визначено перелік суб'єктів, які здійснюються інвестиційну діяльність на території України, що можуть визнаватися іноземними інвесторами. В ПКУ [22] розкрито сутність поняття “інвестиції” та “фінансові інвестиції”, наведено класифікацію інвестицій, а також визначено порядок оподаткування інвестиційного прибутку.

Загальний режим правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні забезпечують понад 100 законів України, основні з них - Закон “Про режим іноземного інвестування”, Закон “Про захист іноземних інвестицій на Україні”, Закон “Про інвестиційну діяльність”, Закон “Про стимулювання розвитку регіонів”, Закон “Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження”. Проте вищеперераховані нормативні акти визначають лише загальні засади організації інвестиційної діяльності та не стосуються питань відображення фінансових інвестицій в системі бухгалтерського обліку.

Відносини, пов'язані з іноземними інвестиціями в Україні регулюються також й іншими нормативно-правовими документами, зокрема Указом Президента “Про план першочергових заходів у сфері інвестиційної діяльності”, Указом Президента “Про додаткові заходи по залученню іноземних інвестицій в економіку України”, Указом Президента “Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні”, Указом Президента “Про деякі питання іноземного інвестування”, Положенням про Державне агентство України з інвестицій та інновацій, затверджене постановою КМУ від 16.05.2007 р. № 749, Положенням про порядок іноземного інвестування в Україну, затверджене постановою Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 280, Положенням про порядок і умови торгівлі іноземною валютою, затверджене постановою Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 281, іншими законодавчими актами та чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. У разі якщо міжнародним договором встановлено інші правила, ніж ті що передбачено законодавством України про іноземні інвестиції, застосовуються правила міжнародного договору.

Третім рівнем державного регулювання є Підзаконні нормативні акти міністерств і відомств. Основними документами на цьому рівні є Положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові інвестиції та її розкриття у фінансовій звітності визначає П(С)БО 12 “Фінансові інвестиції” [25]. У процесі практичного застосування цього стандарту можуть виникати певні проблеми при оцінці інвестицій в момент придбання (створення) чи на дату балансу. У зв'язку з цим, в процесі застосування цього Положення виникає потреба звертатися до МСФЗ. Тому надзвичайно актуальним є вивчення міжнародних стандартів, що стосуються цього питання, та порівняння з національними. Виявлено спірні моменти в обліку фінансових інвестицій за національними та міжнародними стандартами:

– оцінка фінансових інвестицій на дату балансу. Так, зокрема, в П(С)БО 12 передбачено три основні види оцінки: за справедливою вартістю (крім інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення або обліковуються за методом участі в капіталі); фінансові інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення, відображаються за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій; фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні підприємства та в спільну діяльність зі створенням юридичної особи (спільного підприємства) відображаються за вартістю, що визначена за методом участі в капіталі. Тоді як, міжнародний стандарт розмежує оцінку поточних та довгострокових інвестицій. Так, інвестиції, які класифікуються як поточні активи, слід відображати: за ринковою вартістю; за нижчою з двох оцінок – собівартістю чи ринковою вартістю. Інвестиції, які класифікуються як довгострокові активи, слід відображати: за собівартістю; за сумою переоцінки, а у випадку придбання ринкових цінних паперів, що надають право власності, – за нижчою з двох оцінок: собівартістю або ринковою вартістю, визначеною на основі інвестиційного портфелю;

– продаж фінансових інвестицій. Згідно з вітчизняними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку сума прибутку (збитку) від внеску або продажу спільному, асоційованому підприємству активів, що припадає на частку інвестора, включається до складу доходів (витрат) майбутніх періодів з визнанням їх прибутком (збитком) інвестора лише після продажу спільним, асоційованим підприємством цього активу іншим особам або в періодах амортизації одержаних чи придбаних необоротних активів. Тоді як в МСБО зазначено, що після продажу інвестиції різницю між чистою виручкою від реалізації та балансовою вартістю слід визнавати як дохід або витрати.

– інформація про фінансові інвестиції, яка розкривається у фінансовій звітності. Так, зокрема згідно із МСБО(IAS) 25 “Облік інвестицій” фінансова звітність повинна містити значно більше інформації про фінансові інвестиції, зокрема: інформацію про облікову політику щодо визначення балансової вартості інвестицій, підходу до змін ринкової вартості поточних інвестицій, які відображаються за ринковою

вартістю, підходу до дооцінки на момент продажу інвестиції, що переоцінювалася; значні обмеження щодо можливості реалізації інвестицій або переведення доходу і виручки від реалізації; аналіз портфелю інвестицій – для підприємств, основною діяльністю яких є утримання інвестицій тощо.

На основі аналізу основних положень МСБО 25 та П(С)БО 12 виявлено, що існують обмеження, за якими інвестиціями не вважаються запасами та основними засобами, а у національному стандарті такі обмеження відсутні. Крім цього, міжнародні правила обліку інвестицій визнають лише вкладення у сторонні суб'єкти. Реальні вкладення коштів у розвиток власної матеріальної бази не вважається інвестицією. У вітчизняній практиці прийнято інший підхід, за яким придбання необоротних активів для власних потреб підприємства вважається капітальними інвестиціями, а вкладення в інші суб'єкти – фінансовими. Це одна з найважливіших особливостей, що відрізняє національні стандарти обліку від міжнародних у сфері інвестування.

Вважаємо, що такі відмінності пов'язані з різним рівнем та особливостями розвитку країн, а, можливо, навіть і ментальними особливостями народів. Вивченням суперечливих питань обліку фінансових інвестицій з точки зору національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку присвячені дослідження Р.В. Бойко, Д.О. Касича, Я.Д. Крупки, Н.Б. Литвин, О.В. Сагова, Р.М. Циган.

Також до нормативних документів цього рівня слід віднести П(С)БО 23 “Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін” [28], що стосується фінансових інвестицій в частині операцій, які можуть виникати між пов'язаними сторонами, методів оцінки активів та зобов'язань в операціях між пов'язаними сторонами.

П'ятий рівень нормативного регулювання представлений децентралізованими нормативними актами, до яких належать: рішення і постанови органів місцевого самоврядування та локальні нормативно-правові акти. До таких документів належать наказ про облікову політику підприємства, інші накази, положення та інструкції, які носять обов'язковий характер в межах одного окремого суб'єкта господарювання. Пріоритетність документів, їх зміст і статус, принципи побудови і взаємодії між собою, а також порядок підготовки і затвердження керівництвом підприємства встановлює самостійно.

Виявлено проблему неузгодженості П(С)БО 3 “Звіт про фінансові результати” та П(С)БО 4 “Звіт про рух грошових коштів” щодо віднесення доходів і витрат до певного виду діяльності, зокрема, фінансової чи інвестиційної. Зокрема, відповідно, до П(С)БО 4 надходження грошових коштів у вигляді відсотків за позики, надані іншим сторонам (інші, ніж позики, здійснені фінансовою установою), за фінансовими інвестиціями в боргові цінні папери, за використання переданих у фінансову оренду необоротних активів належать до витрат від інвестиційної діяльності. Тоді як, згідно із П(С)БО 3 до складу фінансових доходів належать дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі). Наявність таких суперечностей у національних стандартах свідчить про необхідність внесення змін та уточнень до їх змісту з метою забезпечення єдиного підходу до структури доходів і витрат від різних видів діяльності.

Слід відмітити, що в наш час, залишається невирішеною ціла низка питань, які пов'язані з адаптацією міжнародних принципів і підходів до оцінки, обліку і аудиту фінансових інвестицій до вітчизняних умов господарювання. Так, Я.В. Голубка вважає, що сучасна система обліку фінансових інвестицій, потребує деяких уточнень, оскільки не враховує прийнятого в міжнародній практиці поділу таких інвестицій на боргові та корпоративні. Зазначена проблема виникла через невідповідність норм П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” та міжнародного стандарту МСБО 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” [1].

Норми П(С)БО 12 поширюються на підприємства всіх форм власності, крім бюджетних установ. Але для професійних торговців, основною діяльністю яких є купівля-продаж цінних паперів, такі інвестиції є звичайним товаром. Голубка Я.В. зазначає, що норми і правила, визначені П(С)БО 12 “Фінансові інвестиції”, повинні стосуватися усіх підприємств, крім бюджетних установ і професійних торговців цінними паперами [7].

Особливістю міжнародних стандартів є те, що за ними підприємство може в балансі не розподіляти інвестиції на поточні і довгострокові, хоча їх оцінка повинна здійснюватися за відповідними методами, що встановлені для кожного з вказаних видів інвестування [2].

Таким чином, законодавча база в Україні є недосконалою та не сприяє надходженню інвестицій. У більшості законодавчих актах наявні неточності у формулюваннях. Постійна зміна законодавчих умов забезпечення іноземного інвестування спричинює плутанину щодо застосування законодавства до підприємств з іноземними інвестиціями. Відсутні будь-які конкретні положення щодо найважливіших об'єктів регулювання, пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери та території, що заплутує розв'язання проблем пільгового режиму інвестування.

Одним з основних проблемних питань законодавчої сфери регулювання є розкриття інформації про бухгалтерський облік монетарної дебіторської заборгованості, а також невідповідність вітчизняної системи міжнародним правилам та нормам в частині розкриття інформації у звітності суб'єкта господарювання, що потребує удосконалення та відповідного інформаційного забезпечення.

Бухгалтерський облік дебіторської заборгованості регламентується декількома міжнародними стандартами, серед яких МСФЗ 1 “Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності” [10], МСФЗ 7 “Фінансові інструменти: розкриття інформації” [18], МСФЗ 9 “Фінансові інструменти” [19], МСБО 1 “Подання фінансових звітів”, МСБО 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка”. У МСФЗ 1, МСФЗ 7, МСБО 1 та МСБО 32 визначено загальні рекомендації щодо розкриття інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності (сутність та види дебіторської заборгованості, підходи до оцінки, визнання, розкриття інформації у примітках до річної фінансової звітності). Відповідно до МСФЗ 9 та МСБО 32 дебіторська заборгованість визнається фінансовим активом.

Важливими є питання регулювання відносин в сфері бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості на державному рівні, що визначені Господарським, Цивільним і Податковим кодексами України.

ГКУ [3] регламентує умови та порядок укладання договорів, розмір штрафних санкцій і порядок їх застосування, визначає граничний розмір штрафних санкцій, що нараховуються у відсотках, розмір яких визначається обліковою ставкою НБУ та визначає умови виконання грошових зобов'язань. В ЦКУ [34] наведено трактування поняття “позовна давність” та встановлено строк позовної давності дебіторської заборгованості. Тоді, як у Податковому кодексі [22] розкривається інформація щодо визначення сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості та включення її до складу доходів і витрат підприємства.

Другим рівнем державного регулювання є Закон України “Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності” [4], який містить інформацію про регулювання немонетарної дебіторської заборгованості суб'єктів ЗЕД у бухгалтерському обліку, зокрема про оцінку товарів за бартерним договором, строки проведення товарообмінних (бартерних) операцій, а також відповідальність за порушення строків проведення товарообмінних (бартерних) операцій.

Таким чином, відсутні нормативні акти, що регулюють порядок відображення монетарної дебіторської заборгованості у бухгалтерському обліку та звітності. Проте можна користуватися основними законодавчими актами, що регулюють рух готівкових коштів, оскільки монетарна дебіторська заборгованість погашається грошовими коштами. До таких документів необхідно віднести Указ Президента “Про застосування штрафних санкцій за порушення норм з регулювання обігу готівки”, Інструкцію “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”, Інструкцію НБУ “Про безготівкові розрахунки в господарському обороті України”.

Третім рівнем державного регулювання дебіторської заборгованості є положення (стандарти) бухгалтерського обліку.

У П(С)БО 2 “Баланс” [27] зазначено загальні вимоги щодо розкриття інформації про дебіторську заборгованість в балансі. Відповідно до п. 27 П(С)БО 2, у статті активу балансу “Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги” відображається заборгованість покупців або замовників за надані їм продукцію, товари, роботи або послуги (крім заборгованості, яка забезпечена векселем). У балансі дебіторська заборгованість відображається за чистою реалізаційною вартістю.

Одним із основних документів, що регулює методологічні засади щодо формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності є П(С)БО 10 “Дебіторська заборгованість” [24], що містить інформацію про визначення сутності досліджуваного поняття, класифікацію за різними складовими елементами, оцінку, визнання, визначення величини резерву сумнівних боргів на основі класифікації дебіторської заборгованості. Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість, яка за результатами проведеного дослідження віднесена до немонетарної, регламентується П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” [26]. Так, як до складу фінансових інструментів належить дебіторська заборгованість, грошові кошти та інші активи, можна стверджувати, що поняття “фінансові інструменти” є ширшим, оскільки включає не тільки розрахунки, пов'язані з дебіторами, а інші грошові активи. Тому застосовувати П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” для розгляду питань, пов'язаних з розрахунками із різними дебіторами для бухгалтерського обліку є також доречним та значущим.

Проаналізувавши особливості бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості за міжнародними та національними стандартами встановлено, що існує проблема розбіжностей між обліковими стандартами, так зокрема:

– у МСФЗ 13 дебіторська заборгованість трактується як фінансовий актив, а в П(С)БО 10 – як сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Фінансовий актив – це частина активів підприємства, яка являє собою фінансові ресурси: грошові кошти, цінні папери, боргові зобов'язання. У зв'язку з цим можна стверджувати, що поняття дебіторської заборгованості за міжнародними стандартами є ширшим, ніж за національними;

– відповідно до національного стандарту дебіторська заборгованість визнається активом, якщо існує ймовірність отримання підприємством майбутніх економічних вигод і її сума може бути достовірно визначена, а згідно з міжнародним – визнається у балансі, коли вона стає стороною контрактних зобов'язань;

– при зарахуванні на баланс відповідно до П(С)БО 10 дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги оцінюється за первісною вартістю, а на дату балансу – за чистою реалізаційною вартістю, натомість за міжнародним – за справедливою та амортизованою вартістю;

– в МСФЗ методи розрахунку величини резерву сумнівних боргів не передбачаються.

Суперечності між національним та міжнародним стандартами викликані економічними та національними особливостями, що склалися в Україні. Крім того виявлено спільні риси щодо видів дебіторської заборгованості та розкриття інформації у фінансовій звітності. Вітчизняні підприємства, які співпрацюють з нерезидентами на міжнародних ринках повинні оформлювати та подавати свою звітність згідно МСФЗ.

Наступним рівнем нормативного регулювання бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості є рівень підприємства. До даного рівня відносяться документи, які перебувають безпосередньо в компетенції підприємства і є внутрішніми робочими стандартами, зокрема: Положення про облікову політику підприємства, робочий план рахунків бухгалтерського обліку, посадові інструкції, договори та інші.

Найбільшою актуальності набувають договори як спосіб регулювання відносин в сфері бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості. Дебіторська заборгованість є результатом виконання чи невиконання зобов'язання (момент укладання договору). Підписання договору та пред'явлення покупцю розрахункових документів згідно з фактом відвантаження йому товарів є підставою для виникнення у продавця заборгованості із врахуванням усіх істотних умов договору купівлі-продажу (предмет договору, ціна договору, умови та терміни виконання договору). Проте, якщо в договорі не прописано умов про відповідальність за невчасне проведення розрахунків чи за не проведення розрахунків взагалі, то це може стати провокаційним фактором для боржника щодо невчасного та/або неповного виконання власного зобов'язання або невиконання зобов'язання взагалі перед кредитором [23]. Тому, для попередження виникнення простроченої чи безнадійної дебіторської заборгованості, покупець та продавець, при укладанні договору повинні самі передбачити всі істотні умови щодо забезпечення його належної якості.

Отже, питання бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості регламентується великою кількістю нормативно-правових актів, починаючи від МСФЗ, кодексів та законів, закінчуючи інструкціями та положеннями. Така нормативна всеохопленість пояснюється передусім тим, що розрахунки з дебіторами займають центральне місце в середовищі підприємства, як в бухгалтерському (приведе до формування інформації про стан та наявність дебіторів), так і в економічному (отримання інформації для покращення здійснення господарської діяльності). Проте, при вивченні нормативної бази регулювання розрахунків з монетарною дебіторською заборгованістю виявлено деякі недоліки. Зокрема не передбачено нормативного документу який би регламентував порядок її відображення в бухгалтерському обліку та звітності. У зв'язку з цим, бухгалтерам необхідно самостійно приймати рішення щодо їх відображення у бухгалтерському обліку або затвердити основні положення щодо дебіторської заборгованості у внутрішніх розпорядчих документах, зокрема в Наказі про облікову політику підприємства.

Проаналізуємо особливості нормативно-правового регулювання векселів. Основна проблема вексельного законодавства полягає в тому, що однозначно не визначено питання щодо ієрархії основних нормативних документів, що регулюють вексельний обіг в Україні, зокрема щодо співвідношення положень Женевських конвенцій та національного вексельного законодавства, що призводить до вирішення спірних питань в судовому порядку.

Правовою основою обігу векселів в Україні є законодавчі акти, розроблені згідно з положеннями Єдиного вексельного закону, ухваленого Женевською вексельною конвенцією. У липні 1999 р. Верховна Рада України ухвалила три закони про приєднання до трьох Женевських вексельних конвенцій 1930 року (Конвенції № 358, 359, 360).

Враховуючи п'ятирівневу структуру нормативного регулювання бухгалтерського обліку, проаналізуємо кожен із рівнів детально. Найвищим рівнем нормативного регулювання є міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, зокрема МСБО 9 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” [19], де визначено особливості оцінки векселя, котрий виконує функції фінансового інструменту.

Державний рівень, який включає три підрівні, а саме:

перший представлений Цивільним Кодексом і Кодексом про адміністративні правопорушення, Законом “Про обіг векселів в Україні”, Законом “Про цінні папери та фондову біржу”, Законом “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”, Законом “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні”.

Виявлено суперечність щодо співвідношення норм спеціального вексельного законодавства та норм Цивільного кодексу. Відповідно до ст. 625 ЦКУ [34] передбачено нарахування штрафних санкцій за порушення термінів погашення боргового зобов'язання за векселем, проте така норма відсутня і в Законі “Про обіг векселів в Україні” [5], і в Уніфікованому законі [33]. За результатами проведеного аналізу судових рішень слід констатувати, що при вирішенні цієї проблемної ситуації інфляційні три відсотки в більшості випадків не сплачуються, тобто перевага надається Уніфікованому вексельному закону.

Відповідальність за порушення умов видачі та обігу векселя визначена в Кодексі України про адміністративні правопорушення (табл. 1)

Таблиця 1. Штрафні санкції за порушення умов видачі векселя [6].

<i>Вид порушення</i>	<i>Розмір штрафних санкцій</i>
Видача векселя без наявності грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги або без визначення у відповідному договорі умови проведення розрахунків із застосуванням векселів чи із зазначенням суми платежу за векселем, що є більшою від суми зобов'язань трасата перед трасантом або векселедавця (за переказним векселем – трасанта) перед особою, якій чи за наказом якої має бути здійснений платіж	Від 400 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян
Несвоєчасне розкриття інформації на фондовому ринку, вчинене посадовою особою емітента чи професійного учасника фондового ринку	від 20 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян

Таким чином, у випадку недотримання правил документального оформлення векселя на векселедавця накладаються штрафні санкції. Для уникнення фінансових санкцій необхідно правильно здійснити документальне оформлення видачі векселя, яке складається з трьох етапів:

I етап – укладання договору щодо поставки товарів (робіт, послуг), в якому слід передбачити можливість вексельного розрахунку;

II етап – поставка товарів (робіт, послуг);

III етап – оформлення векселя та передача його векселедержателю за актом приймання-передачі.

Основним нормативним актом, що регламентує операції з векселями в Україні є Закон “Про обіг векселів в Україні” [5]. У ст. 2 цього закону визначено особливості дії Уніфікованого вексельного законодавства (УВЗ) в Україні, а також передбачено використання не всіх 23 застережень, а лише тих, що обумовлені в ст. 3, 7, 9, 10, і 13 Додатка II до УВЗ. Зокрема, в п. 1 ст. 2 Закону зазначено, що ст. 10 УВЗ [33], яка регламентує обіг бланкових векселів, не використовується в Україні. У вітчизняному законодавстві відсутні положення про бланковий вексель. Якщо вексель, не повністю заповнений у момент видачі та не відповідно до укладеної угоди, то до його власника не можна висувати претензії з цього приводу, крім тих випадків, коли він придбав такий вексель з нечесними намірами або виявив неухважність під час придбання такого векселя.

У Законі “Про обіг векселів в Україні” передбачена заборона на випуск фінансових векселів, проте на практиці вона не діє, оскільки фінансові векселі фактично існують, а державне регулювання їх обігу на фондовому ринку не здійснюється. Норми Уніфікованого вексельного законодавства допускають випуск як товарних, так і фінансових векселів, а також і трансформацію в процесі здійснення господарських операцій з векселем з одного виду векселя в інший. У більшості випадків при судових розглядах зазначеної неузгодженості перевага надається нормам Уніфікованого закону, оскільки у вітчизняному законодавстві визначено пріоритет норм міжнародних документів, які ратифіковані Верховною Радою України.

Суттєві, на наш погляд, обмеження вексельного обігу в Україні створює п. 5 ст. 2 Закону № 2374-III. Відповідно до п. 2 ст. 48 та п. 2 ст. 49 УВЗ передбачено нарахування і сплата відсотків за неакцептованим або несплаченим векселем у розмірі 6 % від суми вексельного зобов'язання, проте в Законі “Про обіг векселів в Україні” зазначено, що відсотки на вексельну суму нараховуються на основі розміру облікової ставки НБУ на день надання чека. Високий розмір облікової ставки в Україні є однією з причин, яка гальмує розвиток вексельного обігу.

Відповідно до ст. 41 Уніфікованого вексельного законодавства [33] оплата переказного векселя, що виражений в іноземній валюті, може бути здійснена у місцевій валюті за надзвичайних обставин (наприклад, якщо та валюта, в якій видано вексель, не перебуває в обігу в місці здійснення платежу). Це правило не використовувалося, якщо трасат обумовив валюту сплати. Проте в національному законодавстві згідно з п. 2 ст. 2 Закону “Про обіг векселів в Україні” прописано, що навіть якщо трасат визначив у векселі валюту, оплата здійснюється в національній валюті за курсом НБУ на день терміну оплати, а в разі прострочення оплати на розсуд держателя векселя може бути використаний курс на момент здійснення платежу.

Таким чином, в Україні вексель номінований в іноземній валюті може бути погашений лише в національній валюті України (тільки за особливих обставин – в іноземній валюті за індивідуальною ліцензією НБУ).

Ще однією відмінністю у вітчизняному законодавстві та Уніфікованому вексельному законодавстві є в кількості підписів, які повинні бути на векселі та наявність печатки. Виявлено, відповідно до ст. 5 Закону № 2374-III вексель має бути підписаний керівником і головним бухгалтером, а також ці підписи повинні бути завірені печаткою. Проте зазначена норма суперечить ст. 7-8 УВЗ, де зазначено, що вексель повинен містити лише один підпис і для завірення цього підпису не потрібна печатка.

Згідно з ст. 10 Закону № 2374-III передбачено обов'язковість ведення реєстру виданих векселів за формою, затвердженою Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР). Однак не зазначено порядок проведення контролю за його веденням і не визначена відповідальність за невиконання цієї вимоги в Законі.

Векселедержувач може пред'явити вексель до оплати векселедавцю в день сплати, визначений у векселі, або в один із двох наступних за ним робочих днів. Факт сплати заборгованості за векселем фіксується в акті, який підписується двома сторонами. В УВЗ встановлені строки, протягом яких може бути стягнена заборгованість за векселем (табл. 2.)

Таблиця 2. Позовні вимоги щодо стягнення заборгованості за векселем [33].

№ з/п	Строк позову щодо пред'явлення вимог	Вимоги
1	1 рік із дня вчинення протесту за векселем або з дня настання строку платежу	Строк для заяви векселедержателя до індосаментів і векселедавця
2	3 роки з настання строку платежу	Строк пред'явлення вимоги векселедержателя до основного платника (акцептанту переказного і векселедавця простого векселя) про оплату векселя
3	6 місяців від дня, коли індосамент оплатив вексель, або з дня, коли до нього було пред'явлено позов	Строк заяви вимоги індосаментів один до одного і до векселедавця

Визначені в законодавстві строки позовної давності розрахунків за векселями не можуть бути змінені сторонами угоди. Закінчення вексельних строків давності означає, що позовні вимоги не можуть бути задоволені, адже строк їх позовної давності минув. Строк давності за вже виписаним векселем можна змінити, якщо внести зміни до строку платежу за ним. Такі коригування може зробити векселедавець (трасант), закреслюючи старий реквізит і вписуючи новий.

До третього рівня нормативного регулювання вексельних операцій відноситься Указ Президента України “Про випуск та обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб'єктів підприємницької

діяльності”, Указ Президента України “Про розширення сфери обігу векселів” та Постанова Верховної Ради “Про застосування векселів в господарському обороті України”.

Указом Президента України № 530/94 [32] було запроваджено використання простого товарного векселя у господарській діяльності підприємств. Вексель почали застосовувати як засіб оформлення взаємної заборгованості суб’єктів підприємницької діяльності. Порядок проведення заліку взаємної заборгованості з використанням векселів включає чотири етапи: 1) оформлення та облік платіжних документів; 2) проведення заліку взаємної заборгованості; 3) вексельне оформлення прострочених заборгованостей; 4) наступні операції з векселями.

Указом Президента України “Про розширення сфери обігу векселів” [31] було скасовано обмежень суми зобов’язань за одним векселем, яке діяло до 1995 р. Розмір боргового зобов’язання за векселем нині визначається за згодою векселедавця і векселедержувача.

До четвертого рівня нормативного регулювання векселів відноситься П(С)БО 13 “Фінансові інструменти”, Лист Міністерства фінансів України “Про бухгалтерський облік вексельного обігу”, План рахунків бухгалтерського обліку.

У П(С)БО 13 “Фінансові інструменти” [26] визначено порядок оцінки та визнання в бухгалтерському обліку операцій з немонетарними векселями, які використовуються суб’єктами господарювання як фінансові інструменти.

Таким чином, обіг векселів в Україні регламентується великою кількістю нормативних документів. Проте вексельне законодавство потребує подальшого удосконалення, адже існують неузгодженості, які негативно впливають на методичку бухгалтерського обліку та аналізу операцій з векселями. На наш погляд, необхідно виокремити в законі № 2374-III два види векселів – товарний та фінансовий. Чітке розмежування векселя, враховуючи його подвійну природу, на товарний і фінансовий дозволить вирішити всі суперечності щодо регулювання обігу фінансового векселя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного дослідження нормативно-правової бази, що регулює операції зі змішаними активами, встановлено, що основними проблемами бухгалтерського обліку складових змішаних активів є відсутність їх чіткого розмежування в П(С)БО 21 та відсутність методики облікового відображення. Ще однією проблемою є численні неузгодженості в нормативних документах, що регламентують бухгалтерський облік складових змішаних активів.

Тому, доцільною є розробка та затвердження на державному рівні нормативного документу, який би регулював всі суперечності, наявні в діючих законодавчих актах з обліку складових змішаних активів. Нормативний документ дозволить на теоретичному та практичному рівні вирішити суперечності щодо питань бухгалтерського обліку таких активів і забезпечить одноманітний склад змішаних активів, їх оцінку та відображення в системі бухгалтерського обліку.

Джерела та література:

1. Голубка Я. В. Актуальні питання обліку фінансових інвестицій / Я. В. Голубка // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль, 2005. – № 1. – С. 109-115.
2. Голубка Я. В. Облік та аудит фінансових інвестицій : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / Я. В. Голубка. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>
4. Закон України “Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності” від 23.12.1998 р. № 351-XIV, із змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/351-14>.
5. Закон України “Про обіг векселів” від 05.04.2001 р. № 2374-III зі змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення зі змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/kodeks_ukraini_pro_administrativni_pravoporushennya/statja-163-12.htm
7. Крупка Я. Д. Сутність та оцінка фінансових інвестицій за стандартами обліку / Я. Д. Крупка // Вісник ЖІТІ. – 2001. – № 14. – С. 137-141.
8. Литвин Н. Б. Проблеми обліку фінансових інвестицій / Н. Б. Литвин // Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції. – Тернопіль : ТДТУ, 2006. – С. 120-122.
9. Міжнародний стандарт фінансової звітності 1 “Перше застосування міжнародних стандартів фінансової звітності” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/file/link/320314/file/IFRS%2001.pdf>.
10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 “Вплив змін валютних курсів” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_022
11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 29 “Фінансова звітність в умовах гіперінфляції” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_048
12. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 “Консолідовані та окремі фінансові звіти” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.com.ua/rus/ifrs/u27/>

13. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28 “Інвестиції в асоційовані підприємства” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_046
14. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 31 “Частки у спільних підприємствах” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_040
15. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_015
16. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 25 “Облік інвестицій” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
17. Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 “Фінансові інструменти: розкриття інформації” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_007
18. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 “Фінансові інструменти” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_016
19. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/929_015
20. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI зі змінами та доповненнями. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
21. Покутий А. Повернення боргів та зменшення дебіторської заборгованості : [Електронний ресурс] / А. Покутий // Еженедельник. – 2006. – Режим доступу : <http://2000.net.ua/2000/nedelja-ukrainy/11088>.
22. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість” від 08.10.1999 р. № 237 із змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>
23. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції” від 26.04.2000 р. № 91 із змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>
24. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 “Фінансові інструменти” від 30.11.2001 р. № 559 із змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/file/link/340527/file/>
25. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 “Баланс” від 31.03.1999 р. № 87 із змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293672&cat_id=293533.
26. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних» 18.06.2001 р. № 303 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0539-01>
27. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 22 “Вплив інфляції” затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.02.2002 № 147 зі змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0269-02>
28. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 “Вплив зміни валютних курсів” // Все про бухгалтерський облік. – 2002. – № 84. – С. 66-67.
29. Указ Президента України “Про розширення сфери обігу векселів” від 26 липня 1995 р. № 658/95 зі змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/658/95>
30. Указ Президента України “Про випуск та обіг векселів для покриття взаємної заборгованості суб’єктів підприємницької діяльності” від 14.09.94 р. № 530/94 зі змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/530/94>
31. Уніфікований Закон “Про переказні і прості векселі” : [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. – 2005. – № 1. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1538>
32. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV зі змінами та доповненнями : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?_page=1&nreg=435-15